

УДК 811.161.2'373.2:821

Г. І. Мельник

СПЕЦИФІКА ОНІМІКОНУ У ЗБІРЦІ Є. МАЛАНЮКА «ВЛАДА»

Майстерно добираючи і використовуючи власні назви, передусім антропоніми, Євген Маланюк у своїй збірці віршів «Влада» (1951), як і в інших, завжди ставить оніми у такий контекст, щоб вони максимально сприяли адекватності і художності твору, тим самим роблячи онімію важливим складником свого ідіостилю.

Ключові слова: онімія, ідіостиль, Євген Маланюк, «Влада».

У 1949 р. Євген Маланюк відплив у свою другу еміграцію — з Європи в Америку. Іноді її називають третьою, рахуючи другою еміграцією його швидкий виїзд у 1945 р. з Чехії до Німеччини на чотири роки таборового життя. Цей від'їзд зумовлювався передусім тим, що за списками СМЕРШ його мали знайти і знищити [6: 21–22]. Але переїзди по Європі поет відбував не раз — Подєбради (Чехія), Варшава та ін. А тут він змінив материк, оточення, спосіб життя. 1949–1968 рр. стали новим, досить плідним періодом його життя, коли тільки в галузі поезії (а були ж і важливі аналітичні, публіцистичні роботи) вийшло за життя поета п'ять збірок і шоста — «Перстень і посох» — у 1972 р. у Мюнхені.

Можна думати, що у Маланюка накопичилося чимало віршів, бо від попередньої збірки «Перстень Полікрата» минуло 12 років. Але зазначимо, що поет майже під кожним віршем вказував дату його написання, принаймні рік. І в першій збірці «Влада», що видана після оселення в США і вміщує 44 твори (вірші, невеличкі цикли віршів й одна поема), найбільше створено в 30-х (24) і 20-х (11) роках. Від сорокових років — тільки 9 віршів, причому 5 написано в 1940 р. і 3 — в 1941 р. Поема «Побачення» датується VIII.1939 — VIII.1941 роками. У поемі зображено уявну, містичну зустріч з покійним уже (помер у 1919 р.) Василем Тютюнником, Командувачем армії, безпосереднім начальником Євгена Маланюка в роки війни за волю України. Знаменно, що наймення **Тютюнник** у поемі жодного разу не назва-

но. Позначається він тільки непрямо: **Начальник**, а далі — виключно займенником третьої особи однини: **він**. Поему, до речі, присвячено «Пам'яті Дарії Віконської», яка померла в 1945 р. [2, т. 1: 280], через 4 роки після її завершення, і до змісту твору відношення не має.

Найчастіший онім збірки — **Європа** (4 рази), далі йде **Рим** і **Марія** (по 3 рази). **Еллада** з'являється тільки раз, а Америки взагалі ще немає. І нічого американського: тільки раз згадується **Ніагара** та й то, коли йдеться про «регуляцію **Лабі**» [8: 360], тобто Ельби.

Важливим є те, що поет однозначно обирає для України шлях у Європу, а не Азію, але сумнівається в можливості його реалізації. Тим паче, що й сама Європа зараз не в кращому стані — розхристана і дезорганізована: «А понад збунтованим розтопом / Безформної речовини / Фосфоричним привидом **Європа** / Протинає дим височини» [8: 353]; «Ось підозрілим присмерком **Європи** / Обволіка останні вже горби» [8: 354]; «Тільки сурми Останнього Суду по димній **Європі** / Про-сурмлять свій — від краю до краю — розлючений клич» [8: 376]. Залишилася ще надія на Рим, хоч бачив поет: «відблиск **Риму** тускло догасає» [8: 383], але надія не згасла: «Правнуки заздрити будуть / Тим, що обличчя твого бачили помсту і гнів, / Готські навали твої, фаланги нових **Олександрів**, / **Цезарів** очі палкі, **Риму** воскреслого мідь» [8: 377]. І зрештою прийде час перемоги: «Повстане з пеплу **Троя українська** / Й повернеться **Еней** — козак моторний — / До **батьківщини** будувати **Рим**» [8: 382]. Надії залишаються й досі, хоч тоді замість Олександрів Македонських і Юліїв Цезарів прийшли Гітлери і Муссоліні. Має ж колись прийти й Еней! [Пор. 1: 21; 9: 3 — 4]. А Еллада — що Еллада? У пам'яті поета вона реально матеріалізувалася тільки як згадувана вже в ранніх збірках незнана нам «волинська **Навсікая** / **На Ікві**, в липні золотім»; «І ось навколо квітне тиша, / **Еллада**, сонце і весна» [8: 341].

Третій частотний онім збірки — ім'я **Марія**. Він уживається тільки в одному вірші, точніше — циклі з трьох невеликих віршів «Березіль». Під назвою вірша поет написав: «**Миколі Хвильовому**». Оксана Кухар слушно зазначила: «Твір побудовано як ремінісценцію до новели М. Хвильового «Арабески» [5: 39]. В «Арабесках» **Марія** згадується багаторазово, але найвпливовіша згадка, наведена шість разів, — це чотири називні речення, розташовані східцями, кожне з них в окремому рядку, як у віршах В. Маяковського:

«Ніч.

Весна.

Міст.

Марія» [10: 201].

Є. Маланюк теж користується подібним повторенням, але дає його лише тричі і, зрозуміло, у рядках: «*Знову март і Марія, і вечір*, — / *Десь далеко зітхала весна*», «*Марія. Март. За містом — мовчання*», «*Все злютувалось: ніч, Марія, март*» [8: 370]. З усталеного рефрену Хвильового зовсім зник міст, а ніч спочатку представлена як вечір. Найцікавіше ж те, що в трьох повторях Є. Маланюка (хоч це, на відміну від М. Хвильового, не зовсім повтори, бо кожен має свої особливості) замість весни з'являється конкретний март, дуже співзвучний з іменем Марія. І березіль, і март — знані українській мові назви нині усталеного березня, але саме цю назву Маланюк не любив. І тільки март супроводжує Марію у кожній її згадці поетом у цьому вірші.

Вважаємо доречним зупинитися на цьому питанні докладніше. Протягом усієї своєї творчості Євген Маланюк називав березень дво-яко — березіль або март, при цьому перша назва мала додатню, позитивну конотацію, а друга — від'ємну, негативну. У розглядуваному вірші ужиток обох назв означає, що поет до Марії ставиться негативно, а до Хвильового — позитивно. Пор. характерне зіставлення обох назв у вірші «Правесна», написаному в 1963 р.: «*Ти важко родишся. Не березіль, а март — / Весна передостання чи остання*» [8: 520]. А в тексті «...*Березіль. Хмари мчаться отарою турів. / Яре сонце і мокрий нрд-вест... / Але раптом — тортури літератури / І слово — щоденний хрест*» [7: 213]. Назва місяця надає подальшому текстові позитивного забарвлення. Причину такого розмежування двох назв одного місяця видно хоч би з такої фрази: «Маланюк залишився з Березнем, Тичина пішов із Жовтнем» [11: 129]. Саме в березні 1917 р. Україна стала фактично незалежною (юридичні проблеми були розв'язані пізніше). 17 березня 1917 р. у Києві було створено Центральну Раду, на чолі якої став Михайло Грушевський [3, т. 2: 500].

Спробуємо з'ясувати, що ж означає ім'я Марія у цьому вірші Маланюка. Цю Марію не варто пов'язувати з Марією, тим паче Антимарією «Земної Мадонни» та інших текстів поета. Йдеться про вжиток імені в одному вірші, що справді є ремінісценцією твору М. Хвильового, точніше — реакцією на його текст. Ми не буде-

мо заглиблюватися в те, що означає це ім'я у Хвильового. То вже зробила, як могла, О. Кухар. Додамо лише, що М. Хвильовий сам його (і його носія) умисне описав дуже нечітко. Та ще й додав: «Народився я (Сойрейль, припустім, бо для мене просвітянський реалізм — «к чорту» ...навіть у прізвищах, бо я його органічно «органонами» — не виношу)...» [10: 202]. У другій половині **Марія** зникає, щоб заступитися тимчасово **Пульхерією Іванівною Жохою**, а потім, уже назавжди, іменами **панна Мара** (з посиланням на Винниченка), **Бригіта** і, нарешті, **Маріям**. Останнє О. Кухар (ймовірно, М. Хвильовий теж) пов'язує з Марією. А в Маланюка у вірші «Березіль» **Марія** (інших імен немає) — кохана жінка, яку любить ліричний герой (а цей ліричний герой — і Маланюк, і Хвильовий) і яка поряд — в уяві, а в житті — не поряд: «*І повірив навів, що воскреснеш, / Мляво падав посмертний сніг*» [8: 370].

Ми констатували, що в перших п'яти збірках Євгена Маланюка, виданих у Європі, власні назви у кожній наступній збільшують свою кількість та уживаність на сторінці тексту. У «Владі» теж онімів немало, однак менше, ніж у «Персні Полікрата». У збірці «Влада» наявно 83 різні оніми, що вживаються 95 разів. У збірці — 51 сторінка. Отже, на сторінку припадає тільки 1,6 оніма у 1,9 ужитку. За розрядами вони шикуються так: антропоніми — 29 (34 вжитки), топоніми — 26 (33 вжитки), хрононіми — 11 (12 вжитків), теоніми — 10, ідеоніми — 4, хрематоніми — 3. Серед антропонімів більше українських — 20, з них 8 у присвятах та епіграфах, а серед топонімів більше іноземних (16).

Цікаво, що в цій збірці третє місце посідають хрононіми. Цифрове позначення подій, дата сама по собі не являє хрононіма [4: 111 — 113], але Маланюк іноді підбирає такі конструкції, що є явними хрононімами, вираженими цифровим способом: «*Безверхе дев'ятнадцяте століття / Безкрилим супокоем розплилось*»; «*аджеж fin de siècle / У сутінках переступив в Двадцять*» [8: 382]; «*І так прийшла Велика Косовиця: / Рік Чотирнадцятий — кінець і початок*» [8: 383]. **Велика Косовиця** — настільки своєрідне наймення Першої Світової війни, що поетові довелося назвати рік, тим паче що «**Рік Чотирнадцятий**» мав велике революційне значення і в Україні. У тексті: «*Перерубать шаблокою Походу / І дати Дев'ятнадцятому Року / Його легенди гідний епілог*» [8: 386]. Поряд з хрононімом **Похід** виступає хрононім

Дев'ятнадцятий Рік. Пор. на тій же сторінці: «**Рік Дев'ятнадцятий! Рік іспиту і кари**». І тут контекст робить цифру хрононімом. Але цей фрейм представлений у Маланюка не лише цифрами.

Релігійний хрононім для позначення кінця існування людства, окрім уже згаданого **Останнього Суду**, іменується ще **Страшним Судом**: «*Вирина довічна першина: / Зимне небо, синь **Страшного Суду**, / Апокаліптична тишина*» [8: 376]. Фактично функції хрононімів виконують і два вжиті поряд уславлені антропонім і топонім: «*Хто все зітхав — заснуть, втекти, / Сховатись за **Мазену й Крути***» [8: 374]. Хрононімічний сенс може бути виражений і прикметником: «*Як рід дає ставних та пишновусих [...] / **Післяполтавських** ревних діячів*» [8: 382]. Прикметник **післяполтавські** (діячі) чітко й конкретно визначає час, водночас іменуючи його: після Полтави, після битви під Полтавою. Ще один цікавий хрононім: «*І ревуть з-поза гір батареї далекі, / І рокованим дійством бушує **Театр***» [8: 379]. Тут — **Театр** означає війну, причому не Першу, а вже Другу Світову. Дата вірша — 10 березня 1940 р.

З десятка вжитих у збірці теонімів шість стосуються християнства і чотири — язичництва. До речі, головне ім'я християнства **Бог** уживається тільки один раз: «*Все визначає вічний **Бог***» [8: 358]. Декілька разів це ім'я заступається займенниками **Він, Твій**, причому без попереднього вжитку прямої назви **Бог**: «*А **Він** з небес простре космічні руки / І над зухвальством сіє засів муки, / І смертю нам життя перетина*» [8: 360]; «*Вчини мене бичем **Твоїм**, / Ударом, вистрілом, набоем, / [...] / **Твоїм** бичем мене вчини, / Щоб басаманувати душі*» [8: 374]. Один раз названо й ім'я-епітет Бога: «*О, той жах нищительної честі — / Глянуть в вічні очі **Судії***» [8: 376]. Згадується й бойовий помічник Бога архангел Михаїл за його релігійним позначенням (чи по-військовому: чином): «*На варті там — крилаті серафими / Й **Архистратиг**, опертий на мечі*» [8: 344]. Названо також переможеного ним ворога: «*І марно в безмір сфер / Крильми кігтястими ширяє **Люцифер***» [8: 364]. Не оминув поет у цій збірці й свого улюбленого святого — **Юрія**: «*Ось: світлий **Юрій** над забитим гадом, / Над тим, що називалось «**Петербург**»*» [8: 357]. Різко негативно оцінюючи **Петербург**, бо на його будівництві загинуло багато українських козаків, Маланюк говорить, що заміна назви суті не змінює: «*Що **Петроград** і **Ленінград**, що кожне / Нове ім'я тому, що стало — гній? / Народжений з порожнього — порожній, / Осквернені*

простори — у вогні» [8: 357]. Що було — те було. Але 900 днів у кільці німецького вогню отой «гад» простояв і не був переможений. Історія з цим теж не може не рахуватися.

Язичницька теонімія в збірці представлена лише античною, конкретніше — грецькою. Тут поет нагадає читачеві юну музу ліричної поезії: «*Не поспіває строфа услід легкостопій **Евтерні***» [8: 339], древню пророчицю (вважають, що їх було декілька; можливо, це реальні особи): «*тиша / Все шамкотить **субілою беззубо***» [8: 375], богиню живої й неживої природи та місяця, сестру Аполлона **Артеміду**, причому в цікавій формі з префіксоїдом **пів**: «*Та не стомлюсь довіку пам'ятати / Блакитний день волинської землі, / Співучу **Ікву** в шумі водоспаду / [...] / І Вас, **пів-Артеміду**, **півнаяду***» [8: 342]. Як четвертий язичницький теонім (може, ліпше: язичницький топонім) розглядаємо назву **Елізій**, язичницький еллінський рай, де знаходилися праведні душі: «*Прислухайся: оцей нічний **Елізій** / Зітхає глибиною темних лон*» [8: 364]. За бажанням до групи теонімів можна було б віднести й **Одіссея** та **Навісікаю**. Але ж це персонажі Гомера, хоч обидва мають божественні корені. Так само й **Лот**, точніше — дружина Лота, теж фактично персонаж Біблії, хоч мав пряме відношення до Бога.

Поет оцінює оніми відповідно до оцінки їх носіїв. І якщо носії оцінюються низько, то їх наймення — теж, навіть своїм звучанням. Різко негативно оцінюючи міжвоєнну духовну порожнечу, Є. Маланюк пише й таке: «*Людський штамп. Ім'я з маленьких літер. / Марні числа. Числа без облич*» [8: 352]. Ці слова записані в 1932 році. Це пояснюється позицією поета: онім нерозривно пов'язаний з носієм, як його не міняй: Петербург — Петроград — Ленінград. А тепер все знову: Петербург! Зв'язок оніма з одиничним, чітко окресленим носієм робить його дуже важливим виразником цього носія, що сприяє виразовості онімів, підносить їх роль в ідіостилі автора. Називаючи певні речі, оніми вводять їх у художній текст і самі стають виразниками художності. Пор., наприклад, онім, що став порівнянням в орудному відмінку однини. Історична сутність імені значно посилює виразовість його порівняння: «*І заходить ніч. І тьма **Батисем** / Облягла непевний небосхил*» [8: 352]. Так само одним найменням-порівнянням створюється яскравий образ у поемі «Побачення». Але ім'я має зовсім інше — ніжне й меланхолійне — забарвлення. Замість кривавого завоєвника тут виступає чарівний композитор: «*І панімавка в тьмяно-*

му салоні / *Над клавішами згадувала Брамсом / Віденську молодість...*» [8: 381]. У збірці «Влада» онімія продовжує залишатися могутнім компонентом ідіостилю Євгена Маланюка.

Література

1. Гудков Д. Б. Прецедентное имя в мире текста / Д. Б. Гудков. — М., 1999.
2. Енциклопедія українознавства. Словникова частина : в 10 т. / [гол. ред. В. Кубійович. Перевидання в Україні]. — Львів, 1993 — 2000. — Т. 1—10.
3. Енциклопедія українознавства. Загальна частина : у 3 т. / Репринтне відтворення вид. 1949 р. — К., 1994 — 1995. — Т. 1—3.
4. Карпенко О. Ю. Структура хрононімічного фрейму // Записки з ономастики. — Одеса, 2008. — Вип. 11. — С. 111—118.
5. Кухар О. «...Март і Марія, і вечір» («Березіль» Є. Маланюка як поетичний відгук на «Арабески» М. Хвильового) // Слово і час. — 2003. — № 10. — С. 34—40.
6. Куценко Л. Упорядкування, передмова та примітки // Є. Маланюк. Невищерпальність : поезії, статті : для старшого шкільного віку. — [2-е вид.]. — К., 2001. — С. 5—24, 270—307.
7. Маланюк Є. Земна Мадонна. Вибране. — Братислава, Пряшів, Лондон, 1991. — 464 с.
8. Маланюк Є. Поезії. — Львів, 1992. — 680 с.
9. Павликова С. К. Русские и английские прецедентные высказывания: сравнительный анализ : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». — М., 2005. — 24 с.
10. Хвильовий М. Г. Сині етюди: новели, оповідання, етюди. — К., 1989. — 423 с.
11. Шарварок О. Дві долі — одна трагедія (Павло Тичина — Євген Маланюк: діалог без відстані, розмова через тлумачів). — К, 1993. — № 11. — С. 127—130.

Мельник А. И.

**СПЕЦИФИКА ОНИМИКОНА В СБОРНИКЕ Е. МАЛАНЮКА
«ВЛАДА»**

Мастерски выбирая и используя имена собственные, прежде всего антропонимы, Евгений Маланюк в своём сборнике стихов «Влада» (1951), как и в других, всегда ставит онимы в такой контекст, чтобы они максимально способствовали адекватности и художественности стихотворений, тем самым делая онимию важным компонентом своего идиостилья.

Ключевые слова: *онимия, идиостиль, Евгений Маланюк, «Влада».*

Melnyk A. I.

SPECIFIC CHARACTER OF ONYMICON IN E.MALANYUK'S COLLECTION «AUTHORITY»

Selecting and using proper names, especially anthroponyms, masterly, Eugene Malanyuk in his collection «Authority» (1951) as well as in the others, always puts onyms in such context where they add to the artistic character of the literary work, making proper names an important constituent of his individual style.

Key words: *proper names, individual style, Eugene Malanyuk, «Authority».*